„SOCOTEALĂ LOGHICEASCĂ”. CONSTRUCTUL ENIGMISTIC, O PROBLEMĂ DE INTERPRETARE ÎN LINIA SEMIOTICII PEIRCEIENE

Cristian Paşcalău
Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca
babelrealm@yahoo.com

Abstract. ***A Logical Accont. The Puzzle Construct, a Matter of Interpretation within Peirce's Semiotic Frame***. *Our work aims to offer a semiotic insight on the cross-word puzzle definition, by analyzing its linguistic and poetic features*.

Keywords: *semiotics, linguistic sign, semeiosis, cross-word definition*.

1. Lucrarea de față încearcă să capteze diferite mijloace de creativitate implicate în modelarea definiției enigmistice, urmând o abordare deschisă în linia semioticii lui C.S. Peirce. Vom lua în considerare definiția enigmistică sub aspectul său de semn lingvistic, în accepțiunea triadică pe care i-a conferit-o părintele semioticii americane. În demersul nostru preliminar, aducem în discuție problema semiozei nelimitate, de care Peirce s-a preocupat îndeaproape. În asentimentul semioticianului american, putem lesne constata, în marginea filosofiei platoniciene, mai precis în baza neîncrederii constante pe care părintele filosofiei o manifesta în privința cunoașterii generate prin simpla opinie, că examinarea primară şi radicală a oricărei afirmații implică necesarmente o îndoială asupra posibilităților omului de a cunoaște și de a formula un adevăr ultim. Similară doctrinei platoniciene, concepția lui Peirce dezvoltă ideea că nu există convingeri infailibile, că nu există un prag absolut de cunoaștere umană dincolo de care subiectului să îi fie, sub raport potențial, imposibilă accederea. Scepticismul peirceian recunoaște limitele facultății cognitive ca decurgând din limitele ființei umane în general. Mai degrabă, pornind de la asumpțiile semioticianului, putem vorbi, prin extrapolare, de un *multivers* semiotic prin care cunoașterea umană, inevitabil fragmentară, angajează subiectul în trepte diferite de abstractizare şi, implicit, de înțelegere.

În principiu, Peirce (1990, 229) avansează trei universuri de cunoaștere, corespunzătoare unor niveluri ale experienței umane cristalizate

BDD-V5063 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:24 UTC)

în aşa-numitele „categorii cenopitagoreice”: primeitatea (întemeiată pe calităţile obiectelor fragmentar percepute); secunditatea (întemeiată pe o disponibilitate mentală de a procesa experienţa efortului) şi, respectiv, treitatea (universul propriu-zis al semnelor, în calitate de representamene cu interpretant mental). Dacă ne referim strict la universul semnelor, trebuie să afirmăm că punerea în evidenţă a unui segment din cadrul întregului respectiv numit semn implică nu doar treitatea, ci şi primele două dimensiuni, corespunzătoare aproximativ primelor două universuri semiotice pe care le teoretizează Peirce. Înţelegerea dovedită de fiinţa umană porneşte de la premisa generării semnelor ca secvenţe de cunoaştere exercitată de o „inteligenţă ştiinţifică” (*ibidem*, 269–270)[1]. În generarea semnului, se instituie un complex de entităţi în triplă conexiune: obiectul, representamenul şi interpretantul (cf. Peirce 1990, 270). Vorbind despre primul component al semnului, Peirce spune că obiect poate fi orice despre care putem vorbi (adică orice susceptibil de a fi gândit şi rostit vreodată). De exemplu, semnul lingvistic dă posibilitatea ca pe un vapor, în largul mării, o conversaţie să aibă ca obiect lanuri de grâu, păduri răcoroase, o vânătoare de mistreţi etc. Peirce scindează obiectul în două entităţi de natură radical diferită: obiectul fragmentar, exterior semnului (în terminologia lui Peirce (*ibidem*, 257), obiectul dinamic, adică „mijlocitul din afara semnului”, referentul extralingvistic, extracognitiv, care „fiinţează” într-o realitate nedefinită, pe care semnul ajunge să îl substituie) şi, respectiv, obiectul nemijlocit, care nu este obiectul susbstituit, ci dezvoltă o imagine a obiectului ca fundament al semnului, în sensul că oferă deja un „precept de explicaţie” (*ibidem*, 272), un rudiment de configurare semiotică a complexelor relaţii ternare care vor constituie semnul. Obiectul nemijlocit este obiectul, aşa cum apare el reprezentat în semn. Un obiect trebuie receptat într-un context mai larg, într-o totalitate care ar corespunde universului de discurs coşerian, adică într-o totalitate de obiecte corespunzătoare unei lumi în care obiectul în cauză este atribuibil, într-un sistem de semnificaţii[2]. Representamenul, semnul propriu-zis, rezidă într-o proiecţie intenţională pe un ecran tridimensional de conştiinţă, înglobând ca rezultantă mediatoare planul vectorial al obiectului nemijlocit cu cel al interpretantului final. Interpretantul final presupune deja amplificarea semnului prin cunoaştere / interpretare şi generarea de noi semne, în procesul semiozei nelimitate. Sporirea dimensiunii cognitive a semnului conduce, implicit, la generarea

[1] Intuim aici un punct de inflexiune cu problema coşeriană a cunoaşterii primare şi a semnificatelor: cunoaşterea lucrurilor în general ar putea fi integrată universului empiric de discurs, ca mod de cunoaştere intuitiv, primar. Desigur, punctul iniţial în procesul cunoaşterii (de exemplu: oamenii se uită în oglindă şi se recunosc, spre deosebire de animale), intuitiv, este dublat de dimensiunea reflexivităţii.

[2] Pentru conceptul de univers discursiv, vezi Coseriu (2003, 1–25).

BDD-V5063 © 2019 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:24 UTC)

altui semn, mai cuprinzător cognitiv decât representamenul. Observăm că atât obiectul, cât și interpretantul, ca entități implicate în constituirea representamenului, fac parte din el (din representamen) și, în acelaşi timp, constituie entități diferite care țin de sfera altor semne, într-o varietate cvasi-infinită de interconexiuni. Obiectul este, pe de o parte, ceva perceptibil prin simțuri, ceva de care ne lovim organic (dacă ne referim la obiecte perceptibile prin simțuri), dar imediat încetează să mai fie un component din ansamblul fizico-biologic care ne țese primul nivel de ființare, spre a deveni o urmă în conștiință, o imagine mentală, cum ar spune Sfântul Augustin, a perceputului din afara minții. Structurarea lumii în obiecte și fenomene devine posibilă grație imaginii lor semnice, grație explicației pe care subiecții gânditori o nasc în conștiință pentru a încerca o aproximare a contingentului. Dar semnul nu se reduce la această primă tentativă de apropriere a lumii „extralingvistice". Explicația primă generează efecte sau reacții cognitive (sau afective) în conștiință, amplificând cunoașterea semnelor, proiectând asociații mereu inedite în procesul de semnificare. De fapt, acea explicație primă este încorporată în ceea ce Peirce denumește interpretantul semnului, adică un act interpretativ prin care interpretul înțelege semnul inițial în raport cu obiectul, mai precis înțelege semnul inițial ca representamen al obiectului (funcția de reprezentare!) și, totodată, efectul procesului de semioză / semnificare. Astfel, tot ceea ce transmite semnul inițial în relație cu obiectul său devine obiect pentru un alt semn, pentru o nouă problematizare cognitivă ș.a.m.d. Pentru orice semn, există cel puțin un interpretant. Peirce discută trei tipuri de interpretanți: imediat, dinamic și final. Interpretantul imediat ține exclusiv de calitatea impresiei pe care o produce un semn (deci se adresează, similar obiectului din realitatea extralingvistică, simțurilor, făcând din semnul inițial un obiect dinamic). Interpretantul dinamic constă în efectul nemijlocit pe care semnul îl produce asupra interpretului, prin „nemijlocit" înțelegând rodul experienței individuale în cadrul fiecărui act unic de interpretare (ține de o experiență a efortului fiecărui interpret de a-și angaja propriile puteri interpretative în slujba înțelegerii, în slujba formării unei optici personale). Interpretantul final este dezvoltarea maximală a celui dinamic, *i.e.* efectul pe care semnul l-ar produce în orice minte, astfel încât, indiferent de circumstanțe, să reprezinte dezvoltarea maximală a semnului. Interpretantul final este un rezultat interpretativ, o cunoaștere a semnului, tot bagajul cognitiv transmis de semn, la care interpretul ajunge numai dacă ia în considerare semnul la un nivel global de înțelegere, adică vede semnul ca obiect, pe de o parte, apoi îl vede ca semn, pe de altă parte, și, implicit, îl vede ca representamen al unui obiect și, evident, distinge relațiile care îi dau unicitate în universul semiotic al gândirii. Acest interpretant este o raportare ideală a destinului oricărui semn de a genera alte semne și de a contribui la sporirea cunoașterii.

BDD-V5063 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:24 UTC)

O astfel de perspectivă asupra naturii semnului îi relevă nu doar structura multidimensional-relațională, dar și strategiile fractale prin care subiecții gânditori își sistematizează efectiv cunoașterea. Faptul că „all this universe is perfused with signs, if it is not composed exclusively of signs" (Peirce 1934, 610) face din semn modul specific omului de a cunoaște și de a comunica cu semenii. Propriu-zis, „all thought is in signs" (*ibidem*, 253), semioza este condiția umană sub unghiul cunoașterii. Cele trei elemente ale semiozei sunt, ireductibil, semnul ca atare (representamenul); obiectul semiotic („problema de discuție" a semnului, reprezentată de semn, respectiv, orice care poate fi conceput și exprimat în discurs, precum: calitatea, faptul brut, legea, o entitate ficțională); intepretantul (semnul interpretant), adică semnificația semnului sau ramificația acestuia într-o idee sau efect semnificant care constituie, la rândul său, un semn – ex., o traducere, interpretarea unei opere literare etc. Chiar dacă există semne precum iconii (care reprezintă obiectul prin asemănare) sau indicii (care reprezintă obiectul printr-o conexiune factuală, de obicei spațio-temporală), care nu presupun o interpretare elaborată pe marginea relației dintre semn și obiect, ele nu încetează a fi semne întrucât sunt susceptibile de o atare interpretare. Tocmai în acest aspect rezidă statutul unui semn: în faptul că semnul depinde de obiectul său în limitele interpretării, generând un interpretant care, la rândul său, depinde de semn și de obiect la fel cum semnul depinde de obiect, fiind un alt semn, determinând noi interpretări și noi interpretanți. Acest proces triadic este menit să se repete la infinit, într-o semioză nelimitată de interdependențe semnice și cognitive. O astfel de reprezentare semnică ține seama, cum afirmam mai sus, atât de procesele de semnificare, cât și de procesele de designare și de creație de sensuri. Impresia de cerc vicios a semiozei nelimitate este una aparentă, întrucât cunoașterea umană ca atare se întemeiază pe semnele lingvistice și se desfășoară la parametrii sistemelor lingvistice de referință.

Obiectul, fie el o calitate, un fapt ca atare (stare, fenomen, eveniment), o legitate (normă, cutumă, regulă, lege) sau o posibilitate (un obiect ficțional), determină semnul să genereze un anumit interpretant prin prisma experienței colaterale a interpretului în privința obiectului respectiv. Prin această experiență, obiectul este fie proaspăt configurat, fie evocat / recuperat într-un proces de resurecție semnificativă. Procesul are loc chiar dacă prin experiența colaterală obiectul este creat în imaginație și adus la viață în semn, așa cum se întâmplă în operele de ficțiune, în diversele teorii științifice sau matematice, în filosofie – toate implică experiența mentală referitoare la obiect sub unghiul unor reguli și constrângeri specifice. În virtutea acestei experiențe colaterale, chiar și un semn care constă într-o similaritate fortuită cu un obiect absent este determinat, în fapt, de acel obiect. Altfel spus, chiar dacă obiectul semnului în sine nu apare în mod evident, semnul nu încetează a fi semn pentru că își fundamentează obiectul

BDD-V5063 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:24 UTC)

în virtutea experienței interpretului, care este capabil să facă toate conexiunile necesare în vederea interpretării ulterioare. În același mod, interpretantul nemijlocit este doar o calitate sau o posibilitate prezentă în semn (de exemplu, sensul obișnuit al unui cuvânt), fiind doar o premisă de interpretare. Interpretantul dinamic este un interpretant veritabil, care însă are de-a face mai mult cu experiența legată de semn, chiar cu experiența corporală (de exemplu, o stare de agitație). Interpretantul final este adevărata punere a problemei, care ar putea fi atinsă dacă gândirea sau interogația (în sens filosofic) ar fi împinse suficient de mult; este un fel de ideal al semiozei, întrucât oferă de fapt orizontul unei dezvoltări maximale a semnului inițial, în limitele interpretării deschise de relația semnului inițial cu obiectul său. Propriu-zis, pentru a-și da seama la ce anume se referă un semn, mintea trebuie să dețină o anumită experiență privitoare la obiectul semnului, experiență exterioară și colaterală semnului sau sistemului de semne ca atare. În acești termeni trebuie înțelese sintagme precum experiență colaterală, observație colaterală sau familiarizare colaterală. De exemplu, o operă de artă poate exploata, potențial nelimitat, bogăția sau limitele experienței publicului. Semnele pot fi clasificate, în virtutea obiectului lor și a funcționării lor în conexiune cu interpretanții, prin raportarea semnului la el însuși [*qualisemne* (calități, posibilități), *sinsemne* (fapte ca atare), *legisemne* (norme, legități)], prin raportarea semnului la obiect [în virtutea analogiei (*iconi*), în virtutea conexiunii factuale (*indici*), în virtutea tradiției interpretative sau a referinței convenționale (*simboluri*)], respectiv prin raportarea semnului la obiect astfel încât să genereze un interpretant [constituind termeni în raport de calitate (*reme*), constituind propoziții descriptive în raport de fapt ca a atare (*dicisemne*) sau constituind argumente în raport de lege sau convenție (*raționamente*)] (cf. Peirce 1990, 238–241).

În finalul acestor considerații de ordin teoretic, să notăm că, pentru Peirce, logica, „doctrina cvasinecesară sau formală a semnelor" (*ibidem*, 268), se constituie pe aceeași dimensiune triadică, dezvoltând trei ramuri: gramatica speculativă (care se ocupă de studiul semnificației, al elementelor semnificaționale și al combinației acestora, încercând să răspundă la întrebări de tipul: cum pot fi semnele semnificative, ce tipuri de semne există, cum se combină ele, cum pot unele semne să încorporeze sau să fie încorporate de / în alte semne); logica propriu-zisă (studiază condițiile de adevăr ale reprezentărilor, clasificate de către Peirce în trei modalități: inferența abductivă = ghicirea, intuirea, oferirea unei inferențe pentru o ipoteză explicativă, deducția, inducția); în fine, retorica speculativă sau metodeutica, ceea ce Charles Morris numea pragmatică (investigând condițiile de determinare a interpretării, teoria utilizării efective a semnelor în interacțiunea socială) [vezi, în acest sens, Peirce (1990, 270), Moeschler și Reboul (1999, 30, 469), Dragoș (2000, 19–92), Vlad (2000, 19–42). În figurile de mai jos, propunem reprezentarea semiozei, în concepția lui Peirce, nu ca simplu triunghi semiotic, ci ca fagure semiotic, cu diverse posibilități

BDD-V5063 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:24 UTC)

de relaționare între actanții semnici. Evident, structura poate fi complicată infinit de mult, pe măsura relațiilor triadice instituite. Reprezentarea noastră se bazează pe o celulă plană, care, într-o reprezentare tridimensională, ar genera o structurare mult mai fidelă, dacă e să ne raportăm la potențialul infinit al procesului de semioză (a se vedea anexa, figurile 1–4). Versul eminescian „Văd poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere" e susceptibil de a dezvolta noi valențe interpretative, în sensul considerării limbii ca sistem semiotic potențial infinit de interdependențe semnice.

2. Constructul enigmistic în definiția rebusistă[3] presupune, sub raportul procesului semiozic implicat, aceeași structurare, aceleași entități semiotice, precum și strategii specifice de creație și interpretare (strategii fonetice, lexico-semantice, sintactice, stilistice)[4]. În privința strategiilor lexico-semantice, enumerăm: polisemia, omonimia (inclusiv la nivelul articulării definite, generându-se omonimii între substantive feminine nearticulate și substantive masculine articulate definit, precum asociații (pluralul nearticulat de la *asociație* / *agenție* sau pluralul articulat hotărât de la *asociat*, *agent* etc.) omonimia în combinație cu antonimia, (URÂT = Deosebit de frumos, angajând, în lectură literală, o sintagmă de superlativ absolut al adjectivului frumos, iar în lectură semantică, o disociere a contrariilor, „deosebit de" fiind echivalent, în interpretare, cu „diferențiat de", „diferențiabil de" frumos, adică urât), sinonimia totală, parțială sau contextuală, derivarea, compunerea (au fost create, de-a lungul timpului, termeni precum *bioplânset*, *cosmoconjugare*), paronimia (utilizarea metagramelor).

Lectura literală și lectura de profunzime implică o falsă ori o justă relaționare triadică la nivel de representamen (definiția în sine), obiect (soluția) și interpretant (strategiile de decodare și interpretare a representamenului în raport cu obiectul). Pentru microtextul enigmistic, în funcție de interpretanți, accesul la un nivel literal de sens împiedică o interpretare corectă, închizând implicit accesul către obiectul nemijlocit. Representamenul, corect constituit, funcționează ca un stimul în decodare, întemeind și strategiile implicate[5]. O interpretare literală va angaja automat o încadrare restrictivă a obiectului (formularea definiției este prea largă, față

[3] În legătură cu sintagma *definiție rebusistă*, a se vedea Diradurian (1989, 25; 2010, 28–150), Capotă (1985, 11) și Țârlea (1985, 19).

[4] Pentru analize din această perspectivă, cu circumscrieri teoretice minimale, a se vedea Paşcalău și Duma (2013, 451–462), respectiv Paşcalău (2015, 516–526). În privința textului enigmistic în calitate de formă textuală simplă, a se vedea Paşcalău (2016, 193–207).

[5] Hutcheon (2002, 121): „Of course, riddles or enigmas are perfect postmodern analogues, since they offer the attractions and pleasures of deciphering: they demand active participation and self-conscious work in creating the meaning of the text. In photography these riddles foreground the fact that meaning may be conditioned by context, yet is never fixed". A se vedea și Popescu (2004, 63–74), respectiv Forăscu (2005, 15–25).

BDD-V5063 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:24 UTC)

de ipotezele ce pot fi angajate în procesul interpretativ) sau, uneori, o încadrare extensivă (formularea definiției este mai restrânsă decât intenția reală a receptorului; el ajunge la concluzia că textul interpretat trebuie extins și la unele situații care nu s-ar încadra în litera lui). Ambele tipuri de încadrare generează neconcordanțe între representamen și obiectul aplicabil. Doar prin interpretantul final este garantat accesul către obiect, cu amplificarea conexiunilor operate în definiție, astfel încât obiectul (soluția) împreună cu representamenul (definiția) vor constitui obiectul altui representamen, mai complex, care înglobează interpretările dezlegătorului. Aceste interpretări se pot baza pe abordări de natură gramaticală, în care lămurirea conținutului unei definiții se face pe baza regulilor gramaticale și pe utilizarea procedeelor de analiză morfosintactică a textului, ținându-se cont și de înțelesul lexemelor implicate, de legătura dintre aceste lexeme, de construcția propoziției sau a frazei, de particulele sau instrumentele gramaticale folosite, de semnele de punctuație etc. Definiția enigmistică are o gramatică specifică, în calitate de semn lingvistic, de unitate textuală, angajând intertextualitate, paratextualitate (formele de încrucișare, similare, uneori, poeziei concrete), situaționalitate[6], pragmatică a normelor (utilizarea unor forme incorecte de plural sau de genitiv-dativ, precum forma *temei* ca genitiv-dativ al substantivului *teamă*, ilustrând forțarea normelor în favoarea unor sensuri lexicale și textuale creative). De asemenea, actul interpretativ înglobează o abordare analogic-sistematică, favorizând lămurirea înțelesului unei definiții prin raportare la alte definiții, fie din același grupaj textual, fie din grupaje diferite. Procedând astfel, dezlegătorul poate descoperi conexiuni nebănuite la o primă lectură. Abordarea logică implică legile logicii formale și sistemul de argumente (raționamente inductive, deductive, abductive), care poate conduce la cristalizarea anumitor reguli de interpretare logică, precum și la consacrarea anumitor argumente (legea terțului exclus = când se afirmă ceva, se neagă implicit contrariul, extrapolarea = extinderea aplicării, reducerea la absurd = o anumită soluție propusă prin interpretarea dată ar fi singura posibilă, deoarece susținerea oricărui alt punct de vedere ar duce la erori). Abordarea istorico-teleologică presupune stabilirea sensului unei definiții ținându-se seama de finalitatea urmărită de autor la adoptarea acelei formulări, eventual într-un context istoric dat (ex. definiția politică; definiții cu termeni din limba veche etc.). Abordarea descriptivă implică stabilirea unor parametri de referință în funcție de care se realizează un model conceptual de realitate a definiției, scheme predictive etc. Aici putem include și abordarea istorico-teleologică, cea religioasă, cea estetică etc. Un calcul interpretativ corect al sensului trebuie să țină seama de toate aceste aspecte, inclusiv de aspecte care țin de teoria jocurilor [binomul temă-cheie (Coteanu 1986, 16 și Marcus 2007)], de

[6] Acestui tip de (micro)text îi este aplicabilă dispunerea rețelară a conținutului. A se vedea, în acest sens, Vlad (2000, 87–180).

BDD-V5063 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:24 UTC)

probleme stabilitate lexico-semantică, de convergența schemelor iterative în definiții, de proprietățile spațiului de lucru (configurația grilei, dispunerea obiectelor / soluțiilor, existența punctelor fixe etc.). Totodată, diverse competențe ale utilizatorilor (= dezlegătorilor) sunt implicate în procesul interpretativ (experiență, gândire laterală, atenție distributivă etc. etc.). Într-un anumit sens, definiția poate funcționa iconic [cazul metaforei (Vasilescu 1981, cop. II)], indicial [cazul metonimiei (Marcus 1982, 14 şi Marcus 2007)], simbolic sau printr-o interferare a acestor aspecte în raport cu obiectul-soluție (Mateescu 1991, 2). Înțelegerea ei depinde, în mare măsură, de justa punere în discurs a ideilor, a copiilor ideilor, a simulacrelor sau a indiciilor care stimulează sau inhibă complexul simbolic al cunoaşterii.

3. Ținând cont de aspectele teoretice deja menționate, vom întrepinde o succintă analiză asupra unor definiții formulate în româna literară veche, într-un proces de resurecție semantică a cuvintelor dintr-un registru care presupune nu doar inteligență lingvistică în decodare, ci şi un aport interpretativ pe măsura înțelesurilor încifrate, cu o apetență corelativă sub raport estetic în privința parfumului de epocă, în privința unei exprimări atât de pline de miez în limba strămoşească[7]. Unele definiții sunt mai uşor de „decodat", mizând pe strategii simple de încifrare, în timp ce altele generează relații interpretative complexe, inducând eforturi de explicitare şi de înțelegere corectă. Prezentăm trei calupuri de definiții astfel elaborate, selectând spre analiză câteva dintre ele.

Primul calup de definiții face parte dintr-un careu dedicat împlinirii a 400 de ani de la redactarea Paliei de la Orăştie, elaborat de Florentin Titus Vasilescu. În conformitate cu precizarea autorului (Vasilescu 1982, 13), definițiile sunt formulate numai cu unități lexicale existente în textul Paliei.

> **1)** SPRIJIN = „Cel domn de steag şi vestit viteaz Gesti Freanţi, ales hotnogiu Ardealului şi Ţărâiei Ungureşti, lăcuitoriu în Deva", fu cu tot agiutoriul acestor cărţi şi le-au scris în cheltuială multă şi cu alţi oameni buni încă lângă sine. **2)** CP = Cugete scrise care îmblă pren depărtări (în doo seamne!). **3)** TRADUCĂTOR = Tordaş Mihaiu, ales piscopul rumânilor în Ardeal, sau Herce Ştefan, sau Zecah Efrem, carele cu mare muncă întoarse şi scoase den limbă grecească şi sârbească pre limbă rumânească aceste cărţi ce „Le-a dăruit voo fraţi rumânilor". **4)** RETORI = Meşteri mari la cuvinte şi beseadă. **5)** APE = „Şi un râu iase ce se împarte aceala pre patru capete: unuia nume Fison", aceala ce încungiură tot pământul Hevilatului, Grihon, Tigris şi al patrulea râu aceala iaste Evfratis. **6)** IDILĂ = Dragoste înflurită fără umbre, între fete şi feciori. **7)** DRIC = Trist purtătoriu spre împărăția întuneareculuі den gios. **8)** MEI = Seminţe

[7] Pentru o abordare a palierului gramatical al românei istorice, vezi Dragoş 1995 şi Dragoş 2016.

BDD-V5063 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:24 UTC)

pentru jemblele bătrânilor de la începătura neamului nostru. **9)** MORALĂ = Fântână veache cu apă de curăție sufletească. **10)** TIRAN = Faraon cu inima învârtoşată pentru purtătorii de grijă ai caseei lui. **11)** EVENIMENT = „Şi s-au început aceste cărţi luna noiembrie 14" şi s-au săvârşit în cetate la Orăştie, mesţa iule 14, anii 1582. **12)** ESENȚE = Fealiure den inima lemnului. **13)** ȘEI = Scaune depe asinii şi dobitoacele pentru călării. **14)** ROADE = Darurele pământului, „iarbă cu sământă şi pomi cu poamele sale", după a sa fire. **15)** AȚĂ = Firul cu care se chieamă vieaţa spre făgăduieli. **16)** ARCĂ = „Corabie de lemn de brad, cu cămări într-însa". **17)** VREME = Derept aceea, multe dzile şi nopți împreună. **18)** STRÂMB = Jurământ cu hiclenie, carele înfrânge leagea. **19)** ERĂ = Ceas lung în noaptea vremilor. **20)** PREDECESOR = Coresi, „tatăl lui Şerban diiacu, meşterul mare al tiparelor" şi destoinic înaintaş al tălmacilor Paliei. **21)** RAȚII = Mâncări dentr-o dzi ca toate dzilele. **22)** VEAC = Una den ceale patru mândrii ale vrâstei Paliei. **23)** IDOL = Chip cioplit, stătătoriu de închinăciune şi alean păgân. **24)** TINDĂ = Acoperimânt pre corăbii, carele fereaşte de apele den ferestrile ceriului. **25)** JURĂMINTE = Mărturisiri vârtoase pentru o adevărătură vietoare. **26)** ICI = Arată locul de aşedzătură pre aproape. **27)** ORIE = Plaşcă pentru peşti de apă curătoare. **28)** NA = Pohtire slobozită den inimă. **29)** DRAM = Strop nice măcar de agiuns. **30)** AR = Bucată de moşie cu pârgă, în dziua de azi. **31)** ȚĂRĂNEȘTE = Care iaste și viadză după leagea pământului nostru și nărodului său. **32)** COPIL = Mlădiță cu trup de curăție și suflet ca neaoa. **33)** NEAM = Izvorul frățânilor pre pământul ce iaste dătătoriu noao. **34)** PRECAUȚI = Dinainte giudecători ai dosadelor vietoare.

Al doilea calup este reprezentat de definițiile unui careu dedicat Rodicăi Ojog Braşoveanu, purtând semnătura brăileanului Ştefan Ciocianu (2004, 45).

35) FILANTROPIE = Milosârdia unora cu osânză la pungă şi degrabă cheltuielnici. **36)** ICONAR = Truditor făurind cu migală chipuri chenăruite cu lumină. **37)** IROZI = Ulițarnici gureşi opintind prin neauă după obiceie. **38)** LIBERIENE = Văscioare cetluite în lemn, mustind de apă vie. **39)** IMAMEA = Acadea muşcată de poftalnici beutori de tabac. **40)** IȚIC = Mozaic cârpit în şagă de Ştrul cel hâtru. **41)** ROI = Hlamidă mierie, vestmânt viu pentru crăiasa de aur. **42)** COCOȘ = Trâmbițaş trufaş de curte, alungând zdreala de întunerec. **43)** TUR = Batea şeaua cu şezutul în berneveci. **44)** LEIȚI = Deslușiți ca într-o mirază cu ape limpezi. **45)** ATAC = Cată îndărăt!... şi se dă iuteş la inimic. **46)** ȚOL = Covor chindisit cu rost să mângâie opinca. **47)** OI = Semne de azbucoavnă pe înțelesul calicului. **48)** TUCI = Purtător de brăcinari cu pateşti, zugrăvit pe sticlă. **49)** ANA = Flacără vie de credință, cetluită în slujba înălțării. **50)** PROTOCOLARI = Gazde primitoare încorsetate de rânduială, după ighemonicon. **51)** ABRAȘ = Bidiviu zburdând buiac, ca vântul şturlubatic. **52)** MIȘEL = Ştimă hicleană mustind de venin. **53)** FILAJ = Slujbă de iscoadă uliţarnică deprinsă a stâlpi cu privirea. **54)** TÂMPĂ = Una cu

BDD-V5063 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:24 UTC)

mintea cât unghia de calic şi priceperea beteagă. **55)** SCUT = Purtător de herb, croit în aceeaşi sâmbătă cu platoşa, cu fereală de hanger. **56)** LOBI = Ţiitori de giuvaericale pentru ăi fuduli de urechi. **57)** ORATOR = Grijitor de vorbe grădinărite cu chichirez. **58)** ANEMIC = Un om şiştav şi firatic, pălit de muierea lui. **59)** CUTĂ = Vârsta dosită sub suliman vârtos de iruri şi pomezi. **60)** NARATOR = Băsneşte cu sârg, poftorind isprăvi urechilor ciulite. **61)** COŞ = Sarsanaua cu merinde, zi de zi tot mai calică. **62)** TRIMIS = Olăcar cu misie de taină. **63)** TIC = Un sfârâiac de clipă, măcinând greu zăbava. **64)** EEC = Împerecheate la cai! 6**5)** LO = Cap de logofăt! **66)** OM = „Urcior" de lut izvodit de mâna Domnului. **67)** OINĂ = Sfada rudelor iutace pe o băşică vânteşă. **68)** TELALI = Plimbători de bodroanţe cu ifose de neguţători. **69)** PRE = Slove de pildă pentru înaintaşi. **70)** RAI = Grădină pururea verde, părăsită mulţămită muierii poftalnice. **71)** NAS = Preţăluitor de odoare. **72)** IO = Pecete valahă de voievod. **73)** CONTOARE = Abace cu sfârlează biciuite cu un fir de lumină. **74)** EDIFICII = Ctitorii în slujba înălţării neamului. **75)** IE = Strai de borangic chindisit cu fir, în aceeaşi sâmbătă cu catrinţa.

Ultimul calup pe care îl prezentăm cuprinde definiţiile unui careu sugestiv intitulat *Letopiseţ*, autor fiind Ion Iosif (2002, 55).

76) RAŢIONAMENT = Socoteală loghicească. **77)** ETIC = Neprihănit în purtări. **78)** ER = Începătoare de eres! **79)** GER = Leagă mal de mal prin pod de sanie. **80)** SACRIFICARE = Vărsare de sânge la capiştea idolatriei. **81)** ERE = În amar de vreme se primenesc. **82)** AUR = Folositor pentru anterie de fir. **83)** ORAŞ = Clădit cu sălaşuri multe şi mari. **84)** URIAŞ = Mare şi gros la stat. **85)** RID = În chip adâncat. **86)** ICAR = Suitor întraripat la ceriu. **87)** AH = Scos din griji şi suspinuri. **88)** IA = Te îmbie la iaşmac! **89)** ICEA = Zisă a glăsuitorului la locurile sale. **90)** TOC = În praful talpelor se tipăreşte. **91)** TRENŢUI = A face pagubă la pânzet. **92)** OLĂRIE = Meşteria celor cu lucrătura pământului. **93)** IADĂ = Săltătoare în jocuri iuţi la curte. **94)** RETOR = Are har la limbă. **95)** CITAT = Desluşit în letopiseţ. **96)** RESTAURATOR = O spiţă de dregător la palat. **97)** ATACURI = Fac începătura războiului. **98)** OLE = Strigăt la oleacă de boleşniţă! **99)** TIC = O bătaie de ornic. **100)** RIDICAT = Aburcat de la pământ în sus. **101)** ICRE = Dau rodul apei după firea lor. **102)** RO = Începutul rocoşiturii! **103)** IROSI = A face jaf din rea chiverniseală. **104)** TIR = Slobozirea puştilor din grele oşti. **105)** NEFERICIRE = Preface dulceaţa vieţii în otravă. **106)** ARI = Buni de socotit la sfoară. **107)** ACE = Bune de lucru la veşminte. **108)** CUSCRENII = Neamuri de departe. **109)** EGAL = Cuvântul când unul cu altul în toate se potriveşte. **110)** ATÂT = Poruncă de popreală. **111)** NEREIDE = Dumnezoaice ale mării. **112)** AHTIAT = Stăpânit de pohtă.

Ca privire globală, constatăm, prin forţa evidenţei, că definiţiile includ o multitudine de arhaisme sau regionalisme (substantivale, adjectivale, verbale, pronominale, adverbiale) fonetice (*îmblă*, *lăcuitoriu*, *agiutoriul*,

BDD-V5063 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:24 UTC)

pren, *doo*, *seamne*, *piscopul*, *den*, *pre*, *aceala*, *iase*, *iaste*, *încungiură*, *înflurită*, *purtătoriu*, *întunearecului*, *gios*, *derept*, *chieamă*, *vieața*, *acoperimânt*, *pohtă*, *pohtire*, *vietoare*, *hiclenie*, *giudecători*, *loghicească*, *întraripat*, *ceriu*, *fereaște*, *ferestrile*, *nice*, *agiuns*, *dzile*, *viadză*, *leagea*, *obiceie*, *misie*), morfologic-sintactice (*le-a dăruit voo frați rumânilor*, *ai caseei*, *fealiure*, *depe*, *darurele*, *sălașuri*, *talpelor*), lexicale (*hotnogiu*, *beseadă*, *dosade*, *aședzătură*, *milosârdie*, *cetluit*, *chindisit*, *sfârâiac*, *logofăt*, *dregător*, *herb*, *hanger*, *ighemonicon*, *azbucoavnă*, *ornic*, *mirază*, *vânteșă*, *iutace*, *izvodit*, *bodroanțe*, *anterie*, *capiște*, *iașmac*, *rocoșitură*, *Dumnezoaice*) și semantice (*nărod*, *moșie*, *sâmbătă*, *a stâlpi*), împletind procedeul definirii directe sau semidirecte cu referința descriptivă, enciclopedică sau realizând o simbioză fericită între ironia ludică, metafora sclipitoare și simbolul dens filosofic, cu referințe mitologice sau larg culturale. Vom analiza câteva dintre definițiile prezentate.

Astfel, metafora este utilizată cu predilecție în definițiile 9), 19), 32), 49), 52), 63), 66), 73), 80) și 105). *Morala*, un concept abstract care ține de o justă reflectare a relațiilor interumane, este circumscrisă printr-o imagine concretă (*fântâna cu apă curată*). Sintagma *curăție sufletească* ajută la decodarea soluției, adjectivul funcționând ca element de sprijin în interpretare. Dacă similitudinea între *apa limpede* (ca sursă necesară vieții trupești) și *puritatea morală* (ca sursă necesară vieții spirituale), este relativ facil de identificat, rolul *fântânii* în economia enunțului pare mai dificil de interpretat. Dacă însă luăm în considerare că fântâna este un lucru făcut de om prin care apa este captată și păstrată, înțelegem că morala, ca ansamblu de norme de conduită socială, reprezintă un cadru de captare și de prezervare a resurselor purității sufletești. *Era* este definită printr-o combinație între metonimie (*ceas* = *oră*) și metaforă (*noaptea vremilor*), ca entitate raportată la planul cosmic. Similar cu prima definiție analizată, cea pentru *copil* presupune o simbioză între metaforă (*mlădiță*) și comparația metaforică (*suflet ca neaoa*). În subtext, detectăm o referință la miticul arbore al vieții, prin intermediul căruia este figurată creația și perpetuarea tuturor ființelor. Definiția 49) face referință la Ana, soția meșterului Manole, care a fost zidită de vie astfel încât mănăstirea să dăinuiască peste veacuri. Analogia cu flacăra credinței interferează cu polisemia (*înălțarea* se referă atât la procesul construirii în sine, cât și la elevarea sufletului după moarte în împărăția luminii cerești). Același mecanism îl întâlnim în definirea omului ca *urcior de lut*. Omul, ca ființă biologică, este un vas umplut cu suflare de viață prin actul divin de creație. Referința biblică este de la sine înțeleasă. Definiția 105) conține catacreza *dulceața vieții*, mizând pe o raportare antonimică între dulceață și otravă în figurarea nefericirii.

Ironia este identificabilă într-o serie de definiții, deseori în osmoză cu epitetul, personificarea sau cu strategii lexico-semantice de tipul

BDD-V5063 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:24 UTC)

omonimiei: 4), 15), 34), 35), 37), 40), 42), 47), 48), 53), 54), 56), 57), 58), 59), 61), 68), 70), 71), 91), 93), 103). O formulare precum *meşteri mari la cuvinte şi beseadă* nu pune probleme prea mari în decodare. Ironia este atenuată, iar enunţul devine transparent pentru dezlegător. Definirea *aţei* implică o ironie amară, prin rolul jucat de cuvântul *făgăduieli* în configurarea sensului şi prin referinţa la expresia *viaţă legată cu aţă*. Formularea care circumscrie termenul *precauţi* uzează de paradox ironic şi de polisemantismul cuvântului *judecători* (*funcţionari* vs *persoane care îşi dau cu părerea*) şi *dosade* (*insulte* vs *mâhniri, supărări, necazuri*). Definiţia 40) este construită pe referinţa la bancurile cu Iţic şi Ştrul, furnizând încă un element de facilitare a decriptării (*şagă*), care funcţionează polisemantic, alături de omonimia *mozaic*$_1$ (= *lucrare decorativă*) / *mozaic*$_2$ (= *adept al mozaismului*, prin extensie, *evreu*). Astfel, o lectură literală pretinde că Ştrul execută un mozaic de mântuială, în bătaie de joc, pe când lectura de profunzime se întemeiază pe mozaic$_2$ şi pe sinonimia *şagă = glumă*. Cocoşul este personificat ca *trâmbiţaş trufaş*, într-o formulare care exploatează şi omonimia *curte*$_1$ (= *palat domnesc*) / *curte*$_2$ (*ogradă, bătătură*). Definiţiile 58) şi 59) uzează de aceeaşi strategie a omonimiei şi a extinderii de sensuri (*muiere*$_1$ = *stare de slăbiciune, anemie* / *muiere*$_2$ = *femeie*, respectiv *vârstă*$_1$ = *perioadă* / *vârstă*$_2$ = *cută*), conturând imagini expresive pentru soluţiile căutate. Definirea *coşului zilnic* implică o ancorare amar-ironică în realitatea autohtonă actuală, pe când definirea *telalilor* (arhaism lexical), dincolo de referinţa de epocă, generalizează ironic practicile comerciale derizorii. *Iada* este definită analogic cu *cocoşul*, prin personificare şi specularea omonimiei substantivului *curte*.

4. În chip de concluzii, ne exprimăm speranţa că abordarea noastră a deschis orizontul unei întemeieri a constructului textual enigmistic (a definiţiei enigmistice, a „socotelii loghiceşti" de raţionament enigmistic) pe o platformă semiotică şi filosofică ale cărei interogaţii în câmpurile cunoaşterii nu încetează să ofere aspecte inedite şi posibilităţi satisfăcătoare de dezvoltare. Modelul semiozei peirceiene angrenează dimensiuni transdisciplinare (logică, gramatică, lingvistică, matematică, ştiinţele naturii, cosmologie etc.), într-un efort continuu de înţelegere, din interior, a fenomenului cunoaşterii prin raportarea subiectului cunoscător la obiectul sau obiectele cunoaşterii. În fond, orice teorie devine astfel o lume explicativă în multiversul semiotic al gândirii umane, unificând natura şi cultura prin actele mediatoare ale cunoaşterii, cu oportunitatea mereu prezentă a dezvoltărilor şi a amendărilor ulterioare.

BDD-V5063 © 2019 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:24 UTC)

Bibliografie

Capotă, Teodor (1985). Definiția: descoperire sau invenție?. În *Rebus*, 28, n°. 4 (664), 15 februarie, 11.

Ciocianu, Ștefan (2004). Logofătul de taină. În *Rebus*, 47, n°. 3 (980), martie, 45.

Coseriu, Eugenio (2003). Orationis Fundamenta. La plegaria como texto. În RILCE, 19, n°.1, 1–25.

Coteanu, Ion (1986). Între autorul careului şi eventualul dezlegător stă tema. În *Rebus*, 29, n°. 11 (695), 1 iunie, 16.

Diradurian, Eugen (1989). Definiția... definiției. În *Rebus*, 32, n°. 5 (761), 1 martie, 25.

Diradurian, Eugen (2010). Definiția... definiției. În *Cerul, marea și pământul*. Pitești: Editura Tiparg, 28–150.

Dragoș, Elena (1995). *Elemente de sintaxă istorică românească*. București: Editura Didactică și Pedagogică.

Dragoș, Elena (2000). *Introducere în pragmatică*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.

Dragoș, Elena (2016). *Morfosintaxa metaforei (secolul al XIX-lea). Considerații etimologice și pragmatice*. București: Editura Academiei Române.

Forăscu, Narcisa (2005). Mijloace lingvistice în textul enigmistic. În *Limbă şi literatură*, L, vol. I–II, 15–25.

Hutcheon, Linda (2002). *The Politics of Postmodernsim*. Londra și New York: Routledge.

Iosif, Ion (2002). Letopiseț. În *Rebus*, 45, n°. 1 (954), ianuarie, 55.

Marcus, Solomon (1982). Jocul ca joc. În *Rebus*, 26, n°. 13 (601), 1 iulie, 14.

Marcus, Solomon (2007). *Paradigme universale. Vol. III: Jocul*. Pitești: Editura Paralela 45.

Mateescu, Atanase (1991). Stilul eclectic și sincretismul în definiție. În *Loisir*, 1, n°. 3, 2.

Moeschler, Jacques și Reboul, Anne (1999). *Dicționar enciclopedic de pragmatică*. Cluj-Napoca: Editura Echinox.

Pașcalău, Cristian și Duma, Melania (2013). Les stratégies de «définir» dans les mots croisés et le forum roumains. În Emili Casanova și Cesáreo Calvo Rigual (ed.). *Actas del XVII Congreso Internacional de Lingüística y de Filología Románicas*. Vol. 6. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 451–462.

Pașcalău, Cristian (2015). Definiția enigmistică – un tip special de definiție alternativă. Mecanism semantic și schiță de tipologie. În Ionuț Pomian și Nicolae Mocanu (ed.). *Înspre și dinspre Cluj: contribuții lingvistice – omagiu profesorului G.G. Neamțu la 70 de ani*. Cluj-Napoca: Argonaut & Scriptor, 516–526.

Pașcalău, Cristian (2016). Premise integraliste în studiul semantic al formelor simple. Privire specială asupra microtextului enigmistic. În Cornel Vîlcu *et alii* (ed.). *Școala coșeriană clujeană. Contribuții*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 193–207.

Peirce, Charles Sanders (1934). Questions Concerning Certain Faculties Claimed for Man. În Charles Hartshorne și Paul Weiss (ed.). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Vol. V. Cambridge: Harvard University Press.

Peirce, Charles Sanders (1990). *Semnificație și acțiune*. București: Editura Humanitas.

BDD-V5063 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:24 UTC)

Popescu, Mihaela (2004). Careul enigmistic sau textul care își selectează receptorii. În *Studii și cercetări lingvistice*, XL, n°. 1–2, 63–74.
Țârlea, Ion (1985). Definiţia: un termen statuat. În *Rebus* , 28, n°. 3 (663), 1 februarie, 19.
Vasilescu, Florentin Titus (1981). De la logica formală la definiția metaforică. În *Rebus*, 24, n°. 10 (574), 15 mai, cop. II.
Vasilescu, Florentin Titus (1982). Monumente de limbă. În *Rebus*, 26, n°. 13 (601), 1 iulie, 13.
Vlad, Carmen (2000). *Textul-aisberg: elemente de teorie și analiză*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință.

ANEXĂ

Modalități de reprezentare a procesului de semioză

(O = Obiectul; R = Representamenul; I = Interpretantul)

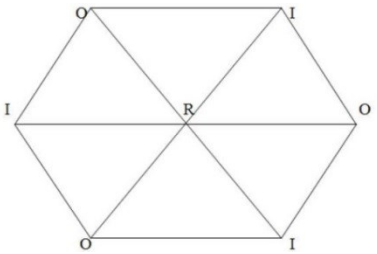

Figura 1

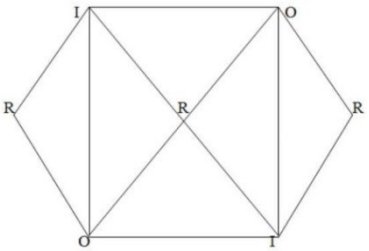

Figura 2

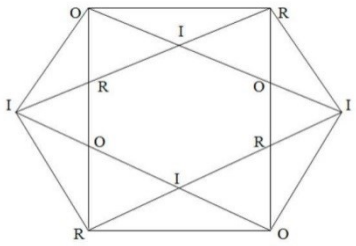

Figura 3

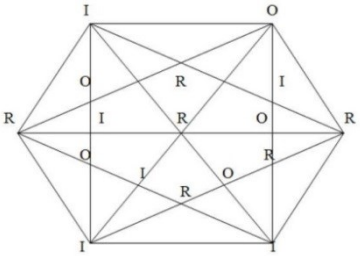

Figura 4

BDD-V5063 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:24 UTC)